

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy

maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна</i> ЖЕНЩИНЫ ТАТАРКИ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ТУРКЕСТАНА	13-19
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИ МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА	20-25
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo'latovich</i> SURXONDARYO VA QASHQADARYO VILOYATLARIDA DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR, AHOLI BANDLIGI VA MIGRATSIYA JARAYONLARI	26-32
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> XX ASRNING UCHINCHI CHORAGIDAGI IQTISODIY, IJTIMOIIY O'ZGARISHLAR VA ULARNING DEMOGRAFIK JARAYONLARGA TA'SIRI	33-37
<i>Саидбобоева Гулзора Нематжоновна</i> ЎРТА ОСИЁ ЭНЕРГЕТИКАЛАРИНИНГ I СЪЕЗДИ ХУСУСИДА	38-43
<i>Muminov Orifxuja</i> QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI	44-49
<i>Avalova Gulshod Murodullayevna</i> HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF. HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	50-55
<i>Айтмуратова Жанылсын Жалгасовна, Жамалов Нурлан Юсупович</i> БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ	56-61
<i>Qurbonova Marg'uba</i> TIL SOHASIDAGI O'ZBEKISTON HUKUMATI SIYOSATI, O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI NUFUZINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	62-68
<i>Shoto'rayeva Sitora Xudoyberdi qizi</i> BUXORO XONLIGIDA TOJIDDIN HASANXOJANING TUTGAN O'RNI VA IJTIMOIIY FAOLIYATI	69-72
<i>Убайдуллаева Моҳисадаф Суннатилла қизи</i> ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙИН ЭНГ ҚАДИМГИ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС СИФАТИДА	73-76
<i>Xoliqulov Rustam Sharipovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR	77-82
<i>Fayziyev Farrux Uktamovich</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR O'RTASIDA O'TKAZILADIGAN XALQARO SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISH TARIXI	83-90
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ Қўллаб-қувватлашнинг АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	91-96

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Abduvohidov Behzod</i> ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O'RNI	97-107
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Холиёров Парда Саъдуллаевич</i> КОРХОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	108-124
<i>Payazov Murod Maksudovich</i> “O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI” AJDA YO'LOVCHI TASHISH TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH DAVR TALABI	125-131
<i>Юнусов Бегенч Мавланбердиевич</i> ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ РИВОЖЛАНИШИНИ БАШОРАТЛАШ, УЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	132-143
<i>Qo'chqarov Baxtiyor Hoshimjanovich, Sayitbaev Shermirza Datkamirzaevich</i> KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI AYLANMA VOSITALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	144-151
<i>Мадрахимов Кахрамон Эгамберганович</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ СТРАТЕГИК УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	152-161
<i>Palvaniyazov Anvar Amatovich</i> MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHDA INVESTITSION SIYOSATNING AHAMIYATI	162-165
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH	166-172
<i>Raxmanova Rushana</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJI VA KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR	173-178
<i>Xayrullayev Shaxram Yunus o'g'li</i> SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA DINAMIKASI	179-186
<i>Qodirov Bahodir Tursunovich</i> “QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI”NING O'ZBEKISTON IJTIMOY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	187-192
<i>Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich</i> LIZING MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI MARKETING STRATEGIYALARINING AHAMIYATI	193-199
<i>Masharipova Durdona</i> RAQAMLI PLATFORMALARNING GLOBAL TASHQI SAVDOGA TA'SIRI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR	200-206
<i>Нурмухамедова Барно Исмаиловна, Урунова Гульнара Чарикулиевна</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВНОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	207-213

<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna, Zakirov Asilbek Adilovich</i> KORPORATIV BOSHQARUV MECHANIZMLARI ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	214-218
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon</i> TALABALARDA FALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	219-223
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> INSON VA JAMIYAT O'ZARO ALOQALARI: MUVOZANAT VA RIVOJLANISH	224-228
<i>Раджапбоева Хуршида Мақсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ БАДИЙ-АДАБИЙ МЕРОСИДАГИ ЭСТЕТИК КЛИШЕНИНГ УНИКАЛ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	229-233
<i>Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna</i> YUSUF XOS HOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI.....	234-239
<i>Ризаев Илҳом</i> ТАРТИБ ВА ХАОС: ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ҲОЯЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ТАДҚИҚИ	240-247
<i>Niyozova Nilufar</i> OQILONA TURMUSH SHAROITINI YARATISHDA OILANING O'RNI	248-252
<i>Usmonov Farrux</i> FAN ETIKASI TUSHUNCHASINING TIZIMLI TAHLILI	253-258
<i>Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna</i> AYOLLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOY, IQTISODIY VA MADANIY ASOSLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA	259-266
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'NAVIY VA G'OYAVIY MECHANIZMLAR	267-272
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> ISLOHOTLAR JARAYONIDA MULKDORLAR QATLAMINING MILLIY O'ZLIGINI ANGLASHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	273-278
<i>Asatov Sodiq Safarovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	279-284
<i>Yusupova Feruza Zoyirovna</i> AXLOQIY TAFAKKURNING TAKOMILASHUVIDA AXLOQIY IDEALGA BO'LGAN EHTIYOJ	285-290
<i>Aripova Zulfiyaxon Solijonovna</i> SINERGETIKANING FALSAFIY VA IJTIMOY DUNYOQARASHGA TA'SIRI	291-296
<i>Saodatov Alimardon Abduraxmonovich</i> YOSHLARDA TABIAT IFLOSLANISHINI OLDINI OLISH VA UNI ASRAB AVAYLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	297-302

<i>Matluba Abduqodirovna Abdalimova</i> FALSAFIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA ANALITIK VA KRITIK YONDASHUVLAR	303-307
<i>Safarova Tumaris Rustamkulovna</i> KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNINI	308-312
<i>Турсунов Мухиддин Болтаевич</i> АФСОНАВИЙ ДУНЁҚАРАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УНИНГ ИНСОН ТАФАККУРИГА ТАЪСИРИ	313-316
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI	317-326
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Karimova Ozodakhon Avazovna</i> LINGUOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	327-338
<i>Sayfiddinova Gulnoza</i> MILLIY UYG'ONISH DAVRI QO'QON ADABIY MUHITIDAGI AYRIM TURKUM SHE'RLARNING JANRIY XUSUSIYATLARI	339-344
<i>Abdullayev Ziyodbek Mansurovich</i> O'ZBEK VA NEMIS TILLARI ANTROPONIMIKASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: KONTRASTIV TAHLIL	345-352
<i>Otaboyeva Mazmuna Rahimovna</i> FE'LNING SEMANTIK VA GRAMMATIK KATEGORIYALARIDAGI DARAJALANISHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	353-359
<i>Алиева Эльвина, Темирова Озода</i> ПОВЕЛЕНИЯ И ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЖЕЛАНИЯ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В. Ф. ХОДАСЕВИЧА	360-365
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li</i> BADIY TARJIMADA LEKSIK-GRAMMATIK TRANSFORMATSIYALAR TADQIQI (JON GRINNING "THE FAULT IN OUR STARS" ROMANINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI MISOLIDA)	366-372
<i>Maxmudova Farangiz Muzaffar qizi</i> SAID AHMAD HAJVIYALARIDA YUKLAMALARNING AHAMIYATI	373-378
<i>Abdumajitov Xurshid Alisher o'g'li</i> MULOQOT VA MADANIYAT SHARHIDAGI SPORT TILI	379-382
<i>Rajabova Karomat Chorshanbi qizi</i> TURKOLOGIYADA SO'ZLASHUV USLUBIGA DOIR IZLANISHLAR	383-389
<i>Abdusalilova Ruxshona Abdug'afforzoda</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JINOIY LINGVISTIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHIDA STILISTIK VOSITALARNING O'RNINI	390-396
<i>Xasanova Kamila Baxtiyorovna</i> STUDYING ETHNOGRAPHIC VOCABULARY IN THE UZBEK LANGUAGE	397-401
<i>Бобаева Шахноза</i> ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В РЕЧИ	402-407

<i>Рузибаева Азиза Қаҳрамановна</i> АВАЗ ЎТАР ИЖОДИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАЪСИРИ	408-413
<i>Umurzakova Aygul Umarovna</i> ARAB TILSHUNOSLIGIDA ZIYORAT TURIZMI TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH JARAYONI	414-418
<i>Sobirova Nodirabegim Murodjon qizi, Egamberdiyeva Sarvinoz Esonali qizi</i> STILISTIK FIGURALARNING TARJIMADAGI O'ZIGA XOSLIGI	419-423
<i>Xo'jamberdiyeva Gavhar Ilhom qizi</i> INGLIZ TILIDA "CHILD" KONSEPTINI AKS ETTIRUVCHI NOMINATSIYALAR	424-427
<i>Мирзаева Феруза Самижоновна</i> ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ	428-433
<i>Badalbayeva Maloxat Yulchiyevna</i> TRANSLATION FEATURES OF EMERGENCY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: A COMPARATIVE ANALYSIS	434-438
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI	439-444
<i>Po'latova Sarvinoz Botir qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING LIGVISTIK EKSPERTIZASI	445-449
<i>Aripova Saodat Taxirovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HIKOYALAR TARJIMASINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	450-453
<i>Azamatova Gulnoza</i> THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN THE GERMAN LANGUAGE	454-458
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Мухитдинова Фирюза</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	459-465
<i>Imotnniyozov Doniyorbek Baxtiyor o'g'li</i> MULKNI BEGONALASHTIRISH SHARTNOMALARIGA OID KONSEPTUAL YONDASHUVLAR	466-470
<i>Ёкубов Шухратжон Восиджон угли</i> ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК АВТОР И ИЗОБРЕТАТЕЛЬ: АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИЗОБРЕТЕНИЙ, СОЗДАННЫХ ИИ, В РАМКАХ АВТОРСКОГО ПРАВА И ПАТЕНТНОГО ПРАВА	471-477
<i>Худайбердиева Мафтуна Зафар кизи</i> ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ДЕТЕЙ НА БЕСПЛАТНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	478-483
<i>Begimov Rufat Musurmonovich</i> KONSTITUTSIYA – HUQUQ VA ERKINLIKLARIMIZ KAFOLATI	484-488
<i>Миножиддинов Абдурасул Баходирович</i> АЛИМЕНТ МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	489-494

<i>Иброҳимов Азимжон Абдумумин угли</i> “ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИДА КОРПОРАТИВ МУНОСАБАТЛАРГА ОИД ҚОИДАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВ”	495-500
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIK KODEKSINING YANGI TAHRIRI LOYIHASI BIRINCHI BO'LIM 6-BOBIDAGI KONSEPTUAL MASALALAR TAHLILI	501-507
<i>Ғайбуллаев Соҳибжон Ғайбуллаевич</i> ИЖАРА ШАРТНОМАСИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ЁНДАШУВЛАР	508-514
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ВЕБ-РАЗРАБОТКАХ	515-524
<i>Асадов Шаҳриддин Фахриддинович</i> РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАСЛАҲАТ ХИЗМАТЛАРИ КЎРСАТИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	525-529
<i>Ганиев Нихолбек Валиевич</i> НОТИЖОРАТ КОРПОРАТИВ ТАШКИЛОТЛАР	530-536
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i> O'QUVCHILARDA TARBIYAVIY QADRIYATLAR MANBALARI VOSITASIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYANI OSHIRISHGA QARATILGAN SAMARALI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR	537-541
<i>Jamalova Nargiza Ulug'bek qizi</i> PEDAGOGIKA VA GUMANITAR FANLARINING JAMIYATDA TA'LIMNING O'ZGARISHI VA RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI	542-547
<i>Norboyev Nabijon Narziqulovich</i> SHAHMAT O'YININING SHAXS INTELEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	548-553
<i>Batirov Behzod Baratovich</i> FIZIKA TA'LIM MAZMUNINI TABAQALASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	554-559
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i> GENDER METODINING NAZARIY ASOSLARI	560-564
<i>Xalilov Lenar Shevketovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIGA INNOVATSION O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK SHAROITLARI	565-569
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR JISMONIY TARBIYASINING PEDAGOGIK SHARTLARI	570-575
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> JISMONIY YUKLAMADAN CHARCHASH VA QAYTARILISH DAVRLARINING FIZIOLOGIYASI	576-580
<i>Xudaykulova Dilbarxon Zokirovna, Erkinova Dilshoda Sherali qizi</i> BOLALARDA TADQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK JARAYONNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	581-586

<i>Eshdavlatov Abdullo Boybo'ri o'g'li, Uralov Sardor Abdulla o'g'li</i> TALABALARNING VOLEYBOL MASHG'ULOTLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGI	587-593
<i>Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TIL ELEMENTLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	594-607
<i>Mirzaeva Kamola Uralovna</i> THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTE IN EDUCATING A PROFESSIONAL GENERATION	608-612
<i>Tursunboyeva Mukhlisa Anvar kizi</i> BILINGUALISM AS A PROMISING FORM IN CHILDREN'S EDUCATION	613-619
<i>Ҳақназарова Нулуфар Қуранбоевна</i> ТАЪЛИМ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ШАРОИТИДА ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ТАЪМИНОТИ	620-625
<i>Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna</i> INGLIZ TILIDA TALABALAR YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TURLI YOZMA MATN NAMUNALARINI TAHLIL QILISHGA QARATILGAN MASHQLARNING AHAMIYATI	626-633
<i>Джанабаева Адина</i> ВОЗМОЖНОСТИ ЦИКЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	634-641
<i>Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich</i> TALABALARNING JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA KUCH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH	642-646
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> QASHQADARYO VILOYATIDA PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI	647-651
<i>Садиев Валижон</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	652-657
<i>Pulatova Muhabbat Egamberdievna</i> UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI	658-663

Received: 10 November 2024
Accepted: 15 November 2024
Published: 25 November 2024

Article / Original Paper

OUR MAIN TASK IS TO STUDY THE HERITAGE OF OUR GREAT SCIENTISTS

Aytmuratova Janilsin Jalgasovna,

Doctor of Philosophy in History at the department of history of Uzbekistan and Karakalpakstan of Karakalpak State University

Jamalov Nurlan Yusupovich,

Samarkand State Veterinary Medicine department of animal husbandry and Nukus branch of the University of Biotechnology, assistant teacher of “economics and humanities” chair

Abstract. The article states that Uzbekistan has long been a center of science and education, a center of culture, scientific and spiritual heritage of scientists who came from our country. The scientific and spiritual heritage of Eastern scientists and thinkers who lived and worked in the Middle Ages, their invaluable contribution to the development of world science and civilization is always highly recognized by world scientists and the world community. Today we will focus on their contributions to world civilization with the goal of becoming a generation worthy of such great ancestors.

Keywords: renaissance, civilization, culture, Bayt-ul-Hikmah, humanism.

БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ

Айтмуратова Жанылсын Жалгасовна,

Қорақалпоқ Давлат университети
“Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон тарихи кафедраси,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори

Жамалов Нурлан Юсупович,

Самарқанд Давлат Ветеринария Медицинаси Чорвачилик ва Биотехнологиялар Университети Нукус филиали “Иқтисодиёт ва гуманитар фанлар” кафедраси
Ассистент ўқитувчи

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон қадимдан илму маърифат маркази, маданият ўчоғи бўлиб келганлиги ва юртимиздан етишиб чиққан алломаларнинг илмий-маънавий мероси ҳақида сўз этилади. Ўрта асрларда яшаб ижод қилган Шарқ алломалари ва мутафаккирларининг илмий-маънавий мероси, жаҳон илм-фани, цивилизация ривожига қўшган бебаҳо ҳиссаси дунё олимлари ҳамда жаҳон ҳамжамияти томонидан ҳамиша юксак эътироф этилади. Бугун биз ана шундай буюк аجدодларимизга муносиб авлод бўлишни мақсад қилиб уларнинг дунё цивилизациясига қўшган ҳиссаси ҳақида тўхталиб ўтамиз.

Калит сўзлар: ренессанс, цивилизация, маданият, Байт-ул ҳикма, гуманизм.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI9Y2024N08>

Президентимиз Шавкат Мирзиёев Тошкентда бўлиб ўтган Ислом тараққиёт банки Бошқарувчилар кенгашининг 46-йиллик йиғилишидаги нутқида “асрлар давомида Ўзбекистон замини мусулмон оламининг буюк ва ноёб маданияти, илм-фани ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг марказларидан бири бўлгани, Қадимий Ўзбекистон – яъни, Мовароуннахр диёри ислом дунёсининг юксак маданияти ва цивилизацияси ривожига унутилмас ҳисса қўшган аллома ва мутафаккирлар юртидир” деб таъкидлаб бу юртда Имом Аль-Бухорий ва имом Ат-Термизий, Аль-Хоразмий ва Аль-Берунийлар таваллуд топиб дунё илм-фанининг ривожига катта ҳисса қўшгани ҳақида айтиб ўтди. Шу ўринда айтиб утишимиз керак, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан Буюк алломалар, адиб ва мутафаккирларимиз ижодий меросини кенг ўрганиш ва тарғиб қилиш мақсадида ёшлар ўртасида китобхонлик танловларини ташкил этиш тўғрисида 2018 йил 12 май, ПҚ-3721-сон Қарори қабул қилинди. Қадимий ва бетакрор диёримиздан етишиб чиққан буюк аллома, адиб ва мутафаккирларимизнинг юксак гуманистик ғояларга асосланган бой маънавий мероси умумбашарий цивилизация ва маданият, дунёвий ва диний илм-фан тараққиётига улкан ҳисса бўлиб қўшилгани дунё жамоатчилиги томонидан ҳақли равишда эътироф этилади. Белгиланган вазифалар асосида Республикада китобхонлик тўғраклари йўлга қўйилди. Буюк алломаларнинг бой меросини ўрганишда Мамун академиясининг ўрни беқиёс. Ҳақиқатдан ҳам, IX-XII асрларда Ўрта Осиё ҳудудида юз берган Маданий уйғониш (ренессанс), унинг тарихи, мазмун-моҳияти, шу даврда ижод қилган буюк алломаю-уламолар, уларнинг инсоният илм-фан, маданияти равнақига қўшган улкан ҳиссаси ҳамиша жаҳондаги тадқиқотчи, олимлар диққат марказида турган. Шу боис ҳам бу хусусида ёзма манбалар жуда кўп.

XX аср тарихшунослигида ушбу масала билан қатор ғарб олимлари, хусусан Г.Э.Грбнебаум, А.Мец, Л.Дахият, Ф.Лот, У.Уотт, К.Броккельманн, В.Шпулер, К. Босворт ва бошқалар қатор тадқиқот ишларини амалга оширганлар. Шунингдек, рус ва совет олимларидан С.П.Толстов, М.Е.Массон, И.И.Умняков, Б.А.Розенфельд, П.Г.Булгаков, В.В.Бартольд, И.Ю.Крачковский, ўзбек олимлардан Я. Ғуломов, И.Мўминов, О.И.Исломов, У.Каримов, М.Хайруллаев, Б.Аҳмедов, А.Ўринбоев, А.Ирисов, А.Носиров, И.Низомиддинов, А.Аҳмедов, Ҳ.Ҳасанов, Ф.Сулаймонова, Д.Юсупова, С.Каримова ва бошқалар қўйилган масаланинг турли жиҳатларини очиб беришга муваффақ бўлдилар. Буюк алломаларнинг ибратли ҳаёт фаолияти ва ижоди, юртимиздан етишиб чиққан улўф зотларнинг жаҳон цивилизациясига қўшган бебаҳо ҳиссаси XXI асрга келиб ҳам илм аҳлини ўзига жалб қилиб келмоқда. Минг йилликлар давомида турли цивилизация ва маданиятлар, жаҳон савдо йўллари чорраҳасида жойлашган ўлкамиз ҳудудида ўзига хос бебаҳо маънавий қадриятлар ва маданият мавжуд бўлган. Илғор маданият, илм-фан халифалик ҳукми даврида айнан юртимиз ҳудудида ривож топган бевосита Бағдод халифалигидаги мусулмон уйғониш даври, илм-фан, маданият тараққиётига ижобий таъсир кўрсатди. Улкан халифалик ҳудудларида тараққиёт даражаси турлича ўлка ва халқларнинг бир давлатга бирлашуви, улар ўртасида тегишли муносабатларнинг ўрнатилиши, иқтисодий ҳаётининг равнақ топиши ички ва ташқи савдо алоқалари ривожига туртки бўлди. Бу эса халифалик халқлари маданиятининг юқори тараққий этишига ҳам туртки бўлди. Аббосий халифалар (750-1258) даврида юқорида

таъкидланган ўзгаришлар янада тараққий этди, ислом маданияти, илм-фан юқори чўққисига чиқди. Халифалик ўз давлат бошқаруви, турмуш тарзи, урф-одат, маданият, меъморчилик соҳаларида кўпроқ шарқий ҳудудлар, хусусан Мовароуннаҳрдан намуна олди, кўп ҳолатда Эрон, Хуросон, Мовароуннаҳр заминидан чиққан арбоблар халифалик ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ҳаётида муҳим роль ўйнай бошладилар. Аббосийлар даврида яратилган маънавий бойликда аجدодларимизнинг улкан ҳиссаси мавжуд эди. 762 йили халифалик пойтахти Дамашқдан Бағдодга кўчди. Тез орада Бағдод халифалик илмий марказига айланди. Аббосий халифалардан Ҳорун ар-Рашид (786-809), айниқса ал-Маъмун (813-833) нафақат илм-фанга хайрихоҳлик билан қарадилар, балки унинг ривожига ҳомийлик ҳам қилдилар.

Ал-Маъмун (813-833) ҳукмронлиги даврида илм-фанга ҳомийлик янада кучайди. Табобат, фалсафа, астрономия, математика фанларига оид юнон, сурия, санскрит, паҳлавий, хоразмий тилларидаги асарлар араб тилига таржима қилинди. Халифа ал-Маъмуннинг Марвдаги даргоҳидаги аксарият олимлар: Муҳаммад Мусо ал-Хоразмий, Жавҳарий, Аҳмад Фарғоний, ал-Марвазий, Али ал-Марвазий ва бошқалар кейинги ижодий фаолият юритиш учун Бағдодга таклиф қилди. Шу тариқа халифалик пойтахти Бағдодда “Байт ул-ҳикма” (“Донишмандлар уйи”) – “халифа Маъмун академияси” ташкил топди. Илм марказида немис тадқиқотчиси Ҳ.Зутер таъкидлаганидек, олимларнинг аксарияти Хуросон, Мовароуннаҳр, Бақтрия, Фарғонадан бўлган. Илмий марказ тузиш, фан тараққиётига хизмат қилиш, унинг самараларидан фойдаланишга интилиш анъанаси X аср охири XI асрнинг бошларида Хоразмда ҳукмронлик қилган Маъмунийлар (995-1017) сулоласи даврида ҳам давом эттирилди ва янада юқори поғонага кўтарилди. 995 йил Гурганч амири Маъмун ибн Муҳаммад ибн Ироқ Африғийлар сулоласига барҳам беради. Кат шаҳрини босиб олади ва пойтахтни Гурганчга кўчириб, ўзини хоразмшоҳ деб эълон қилади. Унинг вориси Али ибн Маъмуннинг таклифи билан 1004-1005 йилларда Абу Наср ибн Ироқ, Ал Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Саҳл Масиҳий, Ал Ҳўжандий, кимёгар олим Абду Малик ас-Солибий каби ўз даврининг ўнлаб буюк олимлари Гурганч шаҳрига тўпланадилар. Шу тариқа 1004 йилдан бошлаб Гурганчда «Дор-ул-ҳикма ва маориф» (баъзи манбаларда «Мажлиси уламо») номини олган илмий муассаса тўла шаклланди. Ал Беруний, Абу Али ибн Синолар Маъмун академиясида фаолият олиб бориб нафақат Шарқ оламида балки бутун Европа оламида илм-фаннинг ривожига ҳисса қўшиб медицина, география, геодезия, астрономия фанларига янгилик олиб кирди.

Шарқ маданияти ва илмининг ёрқин намоёндаларидан бири, тарихда ўрта аср даврининг буюк қомусий олими Абу Райҳон Муҳаммад ибн Аҳмад Ал Берунийнинг илмий меросларига қарата айтилгандай сезилади. Олимнинг ўчмас илмий меросларини халқаро миқёсида ўрганиш мақсадида 2022 йил 25 августда “Буюк мутафаккир ва қомусий олим Абу Райҳон Беруний таваллудининг 1050 йиллигини халқаро миқёсда нишонлаш тўғрисида” Президент қарори қабул қилинди.

1004 йилнинг бошларида хоразмшоҳ Али ибн Маъмун чақируви билан Беруний Урганч шаҳрига келади. 1010 йилдан тахтга ўтирган Абул Аббос Маъмун ибн Маъмуннинг илм-фан масалалари бўйича бош маслаҳатчиси вазифасини бажаришга киришади. Урганчга Кат шаҳридан математик ибн Ироқ, Бухородан Абу Али ибн Сино ва фалсафа фани билимдони Абу Саҳл Масиҳий, табиб Абул Ҳасан Ҳаммор каби

замонасининг истеъдодли олимлари тўпланади. Дунёга машхур “Хоразм Маъмун Академияси” шу тариқа шаклланганди. Махмуд Ғазнавий аскарлари Урганчни эгаллагач, Беруний 1017 йили Ғазна шахрига олиб кетилади ва ҳаётининг охирига қадар шу жойда қолади. У 1048 йили 11 декабрда Ғазна шахрида оламдан ўтади.

Кўпчилик тадқиқотчилар ўта истеъдодли олим Абу Райҳон Беруний шиддатли ва қизғин кечган ҳаёти давомида 150 – 180 атрофида асар ёзганини таъкидлайди.

Беруний қайси илмга қўл урмасин, ушбу соҳада барча илмий муваффақиятларини умумлаштириб, узига хос хулоса этиб, ушбу фанни янги босқичга кўтариб, янги ғоялар ва янги тадқиқот усуллари билан бойитиб кетган.

У Николай Коперникдан беш аср олдин оламнинг гелиосентрлик назариясини очган.

Берунийнинг табиатшуносликка тегишли асарлари ўз замонидан шунчалик даражада илгарилаб кетган эдики. Сабаби у вақтдаги замондошлари ҳам кейинги авлодлар Беруний фикрини яхши тушунмаган, айримлари эса унинг илмий назарияларини динга қарши деб ўйлаган. Бугунги кунда унинг фақат 30% асарлари илмий истеъмолга тушган.

Шунга қарамасдан, бугунги шарқшуносларнинг сўнги маълумотларига қараганда Берунийнинг асарлари қуйидагича классификацияланади: Масалан, астрономияга оид асарлари- 70, математикага оид- 20, география-геодезияга оид-12, картографияга оид- 4, иқлим ва об-ҳавога оид- 3, минералогияга оид- 3, фалсафага оид- 4, физикага оид- 1, фармацевтикага оид- 2, тарих, этнографияга доир-15, адабиётга тегишли 28 асар яратган.

Беруний ер юзидаги мамлакатларнинг чегараларини аниқлаш, ҳаво исиши ва совиши ҳақида ўз асарларида баён қилган. У Птолемейнинг “География” сига қисқача таъриф берган[4.22]. Беруний “Осори Боқия” (“Ал-Осор ал-боқия ан ал-қурун ал-холия” (Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар) асари тахминан 1000 йили Каспий денгизининг жануби-ғарбидаги Журжон қалъасида ёзилган. Бу асар “Хронология” номи билан ҳам машхур эди. Бу асар ўзбек (1968), инглиз (1879), форс (1943), рус (1957) тилларига таржима қилиниб, нашр этилган. Бу асарда турли замонларда ҳукм сурган подшоликлар ва сулолалар даврига тегишли барча воқеалар маънавий, ахлоқий меъёрлар, маданий ва ижтимоий ривожланиш, македониялик Искандар Зулқарнайн, эронлик Сосонийлар, Араб халифалари даврининг хронологик шажараси кўрсатиб берилган. Беруний асарларидаги маълумотлар, илмий мулоҳазалар инсоният тарихини ўрганувчи мутахассислар, тарихчилар, социологлар, файласуфлар ва демографлар учун муҳим манба бўлиб хизмат қилади[5:16]. Олимнинг бу каби буюк асарлари дунё илм аҳлининг эътиборини ҳозирга қадар кучли жалб этиб келмоқда. Шу сабабдан ҳам ХИ аср илм-фанда “Беруний асри” деб аталган.

“Хронология”да қадимги Юнон, Эрон, Рим, Суғд, Хоразм, христиан ва ислом динига эътиқод этувчи халқларнинг вақт ўлчовлари, йил ҳисоблари, ҳайитлари ва муқаддас кунлари илмий асосларда батафсил таҳлил қилинган. Беруний 10 саҳифадан иборат “Картография” (Тастих ас-сувар ва табтиҳ ал-кувар) асарини хоразмшоҳ Абул Аббос Маъмунга бағишлаб ёзганди. “Геодезия” (Китаб таҳдиди ниҳоят аламокин ли ташиҳ мафосат ал-масокин) асарини 1017 йили Хоразмда ёзиб бошлаган,

Кобулда давом эттирган ва Ғазнада ёзиб тугатган. Бу китобнинг учинчи боби дунё географияси, иқлимларга бўлиниш чегараси, океанлар, денгизлар ва тоғлар таърифига бағишланган. Ўрта асрдаги энг мукаммал ўлчов усуллари ва асбоблари ҳақида маълумот берилган. Берунийнинг “Ал-Қонун ал-Маъсудий фи-л-ҳая ва-ннужум” (Астрономия илмида Маъсуд номига ёзилган қонун) номли асари ҳам бизгача етиб келган. Муаллиф уни умрининг сўнги йилларида ёзган.

Тадқиқотчилар асарнинг 10 га яқин қўлёзма нусхаси сақланиб қолганини таъкидлашади. Асар 12 мақоладан иборат, ҳар бир мақола бир неча бобга бўлинган.

Бешинчи мақоланинг география илмига оид 9-10 бобларида денгиз ва қуруқликлар чегараланиши, 7 иқлим ва дунёдаги 603 жойнинг географик координаталари берилган.

Қадимги юнон олимлари асарлари, географ Эратосфеннинг китобида дунё 7 қисмга бўлинган ва ҳар бири иқлим деб аталган. Юнон олимлари китоблари араб тилига таржима қилинганда “климат” сўзи “иқлим” деб ўтирилган. Дунёнинг етти қисмга бўлиниши қадимги юнон илмининг кашфиёти эмас. Бу Турон ва Хуросонда шаклланган тушунчадир. Унинг асослари Берунийнинг “Ат-Тафҳим” (Ат-тафҳим ли авойили синоат ат-танжим), “Маъсуд қонуни” ва “Геодезия” китобларида баён қилинган. Беруний оламнинг геосентрик ёки гелиосентрик назариясини яратиши ўша даврда араб олимлари ўртасида ҳукм сурган Птолемей назариясига нисбатан дадил олға ташланган қадам бўлди. Олим барча асарларида ўзигача мавжуд бўлган космологик илмий фикрларни тўплаган, чуқур ўрганган, қизиқарли илмий мулоҳазалар билдирган. Улардан бири ер тузилиши сферасимон экани ва унинг қутби бутун оламнинг марказига тўғри келиши ҳақидаги назарияси эди. “Осмон сферанинг ўлчамларига солиштирилганда ернинг ўлчамлари сезиларли даражада катта эмас, ернинг ўзи ҳар қандай қўзғалишларга қатнашмайди, осмонда ғарбдан шарққа ва шарқдан ғарбга бўлган қўзғалишларнинг икки тури амалга ошиши айтилган бўлса, бу қонунлар Европа олимлари тамонидан Аль-Беруний давридан олти асрдан кейин таниқли астрономлар Н. Коперникнинг гелиосентрик назарияси, И.Кеплер номи билан аталадиган планеталарнинг ҳаракатланиш қонунлари кашф қилинганидан кейин XVII асрда И. Нютон томонидан кашф қилинди.

Олимнинг “Ҳиндистон” (Китаб таҳқиқ мо лил ҳинд мин мақула мақбула фи-л-ақл ав марзулатинқилиш « (Ҳиндларнинг ақлга сиғадиган ва сиғмайдиган таълимотларини аниқлаш китоби) китоби ҳозиргача илмий аҳамияти юқори ва машҳурдир. Унинг номи узун бўлгани сабабли айтишга қулай бўлиши учун кейинчалик “Таҳқиқу мо лил ҳинд” (Ҳиндистонга оид тадқиқотлар) ёки қисқача “Ҳиндистон” деб аталган.

Бу асар 1020–1030 йилларида ёзилган. Бу асарнинг ёзилишига Беруний 1022–1024 йилларда Маҳмуд Ғазнавийнинг Ҳиндистонга юришида унинг ёнида юриши сабаб бўлди. У Ҳиндистонга борганда санскрит тилини ҳам ўрганади. Бу ўлкада яшаётган халқларнинг илми ва маданияти, урф-одатлари келиб чиқиши сабабларини тадқиқ қилади.

Ҳиндистон бош вазири Жаваҳарлал Неру “Ҳиндистоннинг очилиши” “Беруний – юнон фалсафасини ўрганиб, ҳинд фалсафасини таҳлил учун санскрит тилини ўргана бошлади. Ҳинд ва юнон фалсафасини бир-бирига таққослаб, улардаги умумийликни кўриб хайратда қолди”, – деб ёзади. Академик И.Й. Крачковский: буюк олимнинг

“Ҳиндистон” асарига хулоса ясаб, унинг юнон тилини билганлигини асослаб беради. “Беруний санскрит, юнон, иброний – яҳудий халқи ва исроил мамлакатининг расмий тили, сурёнийча (сурия, оромий тилларининг шарқий гуруҳи) Юқори Месопотамиядан эронгача тарқалган тиллардаги тарихий манбаларни ўқиб, ўзига керагини араб ҳарфи билан ёза олган”, – дейди. “Ҳиндистон” асари қисқача муқаддима ва 80 бобдан иборат бўлиб. Муаллиф унда ҳинд халқининг тарихи ва маданияти билан ўрганиб қолмасдан математика, астрономия, география, сайёралар ҳақидаги ҳинд мумтоз тушунчалари, қадимги даврлар ҳисоби, тарих ва тақвимлари ҳақида маълумотлар тўплайди. Уларга нисбатан мулоҳазаларини билдиради. Беруний ҳинд фалсафаси назариясига бағишланган “Санхья” ва “Патанжали” асарларини араб тилига таржима қилган. Китоб муаллифи милoddан аввалги ИИ асрда яшаган ҳинд файласуфи Патанжали эди, асар муаллифнинг номи билан аталган. Беруний ҳиндларнинг никоҳ масаласига эътибор қаратади.

Ҳиндларда ёзув, чизиш юнонларникидек териларга ёзиш одати бўлмаганини қайд этади. Улар хурмо ва наржил дарахтлари барглари ишлов бериб, ёзувда фойдаланганини исботлайди. Юнонларнинг териларга ёзиш услубини кўрсатишда Сукротнинг “Илми тирик одамлар қалбларидан ўлик қўйларнинг териларига кўчирмайман”, деган иборасини мисол этиб келтиради. Беруний ҳам илм ўрганиш – қалбдан – қалбга кўчириш иши эканини эътироф этади. Мазкур асарда қоғоз ишлаб чиқариш қадимги Ҳитойда кенг тарқалгани, улар ҳар турли қоғозлар ишлаб чиқаргани, асирга олинган бир хитой одами Самарқандда қоғоз ишлаб чиқаришни йўлга қўйгани, сўнгра одамлар ундан ўрганиб, турли ўлкаларда қоғоз ишлаб чиқариш бошланганини таъкидлайди.

Беруний илмнинг турли соҳалари билан машғул бўлганида миллий, диний ва ирқий чекланишлардан йироқда турди. Бутун инсоният тамаддуни ривожига хизмат қиладиган илм ва маданиятга катта ҳисса қўшди. У илм-фаннинг боғбони сифатида келажак авлодга туганмас бой маънавий мерос қолдириб кетди. Бу ерда илмнинг барча соҳаларида тадқиқот ва изланишлар олиб борилган, жуда кўп манбалар тўпланган, таржимонлик ишлари бажарилган. Ҳинд, юнон, араб олимларининг ишлари ўрганилган.

XVIII-XX аср тарихчи олимлари томонидан олиб борилган тадқиқотлар бу даргоҳ ўз даврининг Академияси бўлганлигини исботлади. Унга шартли равишда “Хоразм Маъмун Академияси” деб ном берилди.

Хоразм Маъмун Академияси жаҳон илмий тафаккури, маданий ва маънавий тараққиётининг беназир ҳодисаси сифатида тарихда чуқур из қолдирган.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Буниёдов З.М. Хоразмшоҳ - Ануштагинлар давлати (1097 – 1231). - Тошкент, 1998.
2. Буюк сиймолар, алломалар. -Тошкент.: Мерос(уч китоб), 1996,1998.
3. Уватов У.Донолардан сабоқлар.- Тошкент: Абдулла Қодирий, 1994.
4. Усмон Ориф.Баҳовуддин Нақшбанд ва унинг таълимоти ҳақида. -Тошкент: Университет, 1993.
5. Ирисов А. Ҳаким ибн Сино.-Тошкент: Ўзбекистон, 1992.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).